

The background of the book cover features a brick arch. The top and bottom edges of the arch are composed of red bricks with grey mortar. The interior of the arch is a smooth, white, semi-circular surface. The text is centered on this white surface.

R. NAGY
JÓZSEF

Boldog
téglafalak
között

*Édesapámnak,
aki a tények tiszteletére tanított...*

R. Nagy József

Boldog téglafalak között

Munkáskolóniák kulturális antropológiai vizsgálata
Északkelet-Magyarországon

Miskolci Galéria
2010

A kötet megjelenését a *Magyar Fejlesztési Bank Zrt.* támogatta.

Magyar Fejlesztési Bank Zrt.

A kötet alapjául szolgáló kutatást az
OTKA (K 63192 számú pályázat) támogatta.

ISBN 978-963-88042-9-7

ISSN: 1219-0594

A Miskolci Galéria könyvei, 39.
Felelős kiadó: Bán András igazgató

Korrektor: Tomka Eszter

Tipográfia: Dominimum Bt.
Felelős vezető: Szigeti Edina

Nyomda: Press Team Kft.
Felelős vezető: Máté István

© R. Nagy József, 2010

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS	7
II. MÓDSZERTAN.....	10
Kutatás-módszertani előzmények	10
A helyszín kiválasztása	12
A terepmunka.....	13
III. MUNKÁSKUTATÁSOK MAGYARORSZÁGON	18
Nemzetközi kitekintés.....	34
IV. A KUTATÁS HELYSZÍNEI	39
Falusi munkásság – falusi ipar	39
A vizsgált kolóniák	40
V. A MAGYARORSZÁGI MUNKÁSSÁG KIALAKULÁSA	44
Ki a munkás?.....	44
A munkásság tagolódása	52
Ki- és belépés a munkásosztályba.....	57
Toborzás	61
Parasztból munkás.....	65
Kétlakosság.....	71
VI. AZ ÉPÍTETT KÖRNYEZET	79
A kolóniák kialakulásának általános története.....	79
Elnevezések.....	79
A kialakulás	80
Munkásjóléti intézmények.....	86
Az ipari táj.....	87
A kolónia képe	90
A kolónia felosztása.....	91
A munkáslakás	92
Munkásszálló.....	99
„Nyomorult kolónialakás”	100
Saját ház	104
Munka a ház körül.....	107
Tárgykultúra, tárgyak.....	109
Lakberendezés	110
Saját készítésű tárgyak	111
VII. HÉTKÖZNAPOK: MUNKA ÉS SZABADIDŐ.....	114
Az életmód	114
Jövedelem	117
A jövedelmi viszonyok változása	122
A lopás.....	123

Gondoskodás.....	128
<i>Öltözet</i>	131
<i>Tisztálkodás</i>	134
<i>Betegség</i>	137
Megbecsülés.....	140
Felügyelet.....	142
<i>A munkahely elhagyása</i>	144
Evés.....	145
<i>A főétkezések</i>	150
<i>A köztes étkezések</i>	154
Alkoholfogyasztás.....	155
Szabadidő.....	159
<i>Olvasás</i>	162
<i>Rádióhallgatás</i>	164
<i>Sport</i>	167
VIII. A MUNKÁSOK TÁRSADALMA	170
Vallás.....	170
Közösség.....	176
Nemzet, nemzetiség.....	177
<i>Cigányok a kolóniában</i>	183
A munkások erkölcsisége.....	187
Család.....	191
<i>Nők a kolóniában</i>	191
<i>Párválasztás – házasság</i>	195
<i>Gyermeknevelés</i>	197
<i>Bántalmazás</i>	202
<i>Oktatás</i>	206
Szimbólumok, rituálék.....	212
Politika – történelem.....	217
<i>1956 megítélése</i>	219
<i>A szocialista időszak</i>	221
<i>A jövő</i>	223
IX. ÖSSZEGZÉS.....	225
X. BIBLIOGRÁFIA	234

I. Bevezetés

*„Álmaimban visszatér a telep, a ház, az akna,
Egy csodaszép világ, ami már nincs ma.
Talán csak egyet tudok remélni,
Fogok még boldog téglafalak között élni.”¹*

Az 1989-es rendszerváltoztatást követően alapvető változás következett be a munkások, a munkáskutatások ösztársadalmi, ezen belül társadalomtudományi megítélésében. Különösen érvényes ez a tradicionálisan munkásrégióinak tekinthető észak-magyarországi térségre. Jellemző erre a változásra az empirikus kultúratudományok elfordulása, a téma „szalonképtelenné” válása, margiálisra kerülése, illetve az általánosságban megmutatkozó érdektelenség.

Nem segítette a tárgykör kellő helyi értéken való kezelését az államszocializmus deklaráltan elfogult munkásfelfogása sem, mely inkább ártott a további kutatásoknak, mintsem hasznára vált volna. Hiszen az az ideológiai gyökerű szemlélet, amely megelégedett egy vázlatos, gyakran a felszínen megrekedt munkásképnél, nem is ösztönözte mélyebb összefüggések feltárására a társadalomkutatókat. Mindemellett le is zárta a kutatás útját a más szemléletű, komplex módszerekkel dolgozó, árnyaltabb összképet felvázoló programok elől. Ehhez hozzáadódott az is, hogy a munkásokkal foglalkozó kutató saját kutatói miliójében az államhatalom behódoltjának minősült, s ezért nem is szívesen vállalta ezen munkálatok elkezdését, kidolgozását.

A rendszerváltoztatás a témakör kutatásának paradox módon többet ártott, mint használt. Az addig folyó sematikus, ideologikus munkák is abbamaradtak, helyettük viszont nem következett semmi. Úr támadt, ráadásul éppen akkor, amikor alapjaiban átértékelődött a régióbeli munkásság szerepe, megítélése, megváltozott önképe, önbecsülése. A hagyományos munkáséletmód, az ezt kísérő tárgyi és kulturális környezet is behódolt a globalitás erőszakának.

¹ Részlet Szabó József, Budapesten élő, egykori perecesi munkás *Perecesi emlék* című verséből.

Pontosan ez az időszak, amikor akár értékmentő, akár alkalmazott társadalomtudományi cézzal a legnagyobb szükség mutatkozik empirikus kutatások folytatására.

Még sürgetőbbnek tűnik a dolog, ha tudománytörténeti összevetést, kitekintést végzünk a környező, elsősorban nyugat-, illetve észak-európai országokkal kapcsolatban. Azt kell mondjuk, a téma ott most reneszánszát éli, sorra jelennek meg neves társadalomkutatók tollaiból alapműnek számító publikációk, egyre-másra rendeznek nemzetközi konferenciákat.

Doktori témaköröm szorosán kapcsolódik ezen kutatások magyarországi megfelelőjéhez. Terveim szerint igyekeztem egy kulturálisan lehatárolt területen belül – Észak-Magyarországon, csak említés szintjén: Lyukóbánya, Peregcs, Rudolftelep, Alberttelep, Kurityán, Rudabánya, Ormosbánya, Borsodnádasd, Edelény stb. – vizsgálni az úgynevezett kolóniákban, gyarmatokban letelepedett munkások *életmódját*, mind a mára már feloldódó hagyományában, mind változásában. Fontosnak tartom kiemelni, hogy vizsgálatom kizárólag a kisteleplései, kolonizált munkásságra vonatkozik. Elsősorban azért, mert a csoportos munkáslakhelyek fokozottan és hatványozottan magukon viselik az általános munkáséletmód jellemzőit, másrészt mert azokban még mindig fellelhetők azon egyéni és kollektív *hagyományok*, amelyek a szórványban vagy a fővárosban élő munkásságnál már véglegesen eltűntek.

Ugyancsak meghatározóak voltak a nagyvárosi munkásságtól eltérő sajátosságok is. Az, hogy alapvetően más a lakáskérdés; városias a környezet, de nem városi az élet; hogy mindenütt jelen lévő a nagyvárosokban szinte nyomokban sem felfedezhető kétlakiság; a munkásság természeti környezet közvetlen közelében él, s ennek köszönhetően más a térszemlélete; mások a találkozási pontjai más társadalmi osztályrétegekkel. S természetesen az sem elhanyagolható tényező, hogy e települések vizsgálata eddig – jellemzően még a szocialista idősakra is – erős hiátusokkal küszködik.

Első pillanatra indokolatlannak látszik a térség legkarakteresebb, legnagyobb munkáskolóniáját, a diósgyőr-vasgyárit kihagyni a vizsgálatból. Különösen akkor tűnik ez meggondolatlanságnak, ha tudjuk, jó ideig a kolónia nem városi fennhatóság alatt működött, hanem Diósgyőr részeként község volt. Ha azonban megvizsgáljuk a telep történetét, indokoltá válik a vizsgált mintából való kihagyása. Egyrészt a városhoz való közelsége, később egybeépülése egyértelműen kiemeli a falusi kolóniák köréből. Ahogy Szabó Zoltán már a harmincas években megfogalmazta: „Diósgyőr pedig, ha közigazgatásilag nem is, de valójában Miskolc külvárosa és munkássága nem vidéki, hanem egy város perifériájának munkássága.”² Másrészt a telep történetének

² Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*. Budapest, [1938], Cserépfalvi Kiadása, 122. p.

egészére rányomja bélyegét az állami létrehozás és gondoskodás ténye, míg ez a többi kolóniára vagy egyáltalán nem, vagy csak részben jellemző. S végül a vasgyári kolónia mérete az, ami gátat szab jelen kötetben való megjelenésének, hiszen a vele való foglalatosság túlnőné a munka terjedelmi kereteit. Ennek ellenére a könyvben hivatkozások, s egy-egy interjúalany visszaemlékezésének erejéig a vasgyári kolónia is reprezentálni fogja létezését.

A kutatás várható céljának azt szántam, hogy a tárgykör egészét tekintve adalékokkal, annak specifikus részleteiben alapkutatásokkal szolgáljak egy árnyaltabb munkáskép kialakításához, segítsek a tárgykörben további kutatások elindulásához, s talán a vizsgált közösségek jobb önmegismeréséhez s becsüléséhez.

* * *

A kutatást és a szerzett adatok feldolgozását sok esetben segítették a *Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékének* 1996 és 2004 között munkáséletmóddal foglalkozó diákjai.³ A velük való beszélgetések, szemináriumok, közös terepmunkák és konzultációk gyakran vetettek fel új szempontokat, világítottak meg addig rejtett összefüggéseket. Rajtuk keresztül sok interjúalanyhoz jutottam el, s némely esetben idézek is az általuk rögzített beszélgetések anyagából.

Külön köszönet illeti Pethő Lászlót, aki a kutatás szöveggé formálásában kritikájával, tanácsaival számos ponton nyújtott segítséget. Ugyancsak köszönettel tartozom mindazoknak, akik a kötet alapjául szolgáló doktori disszertációm elkészítésében, védésében témavezetőként, illetve opponensként részt vettek: Ujváry Zoltánnak, Szabó Lászlónak, Bartha Eleknek, Viga Gyulának, Kotics Józsefnek, Lovas Kiss Antalnak és Keményfi Róbertnek.

A kötet arra a kutatásra épül, amelynek alapfeltételeit egy Dobák Judittal közösen kidolgozott kérdőíves felmérés teremtette meg. Köszönet érte!

Leginkább azonban az interjúalanyoknak tartozom köszönettel, amiért vállalták a gyakran hosszas és kimerítő beszélgetéseket, s hogy egy időre megosztották velünk az életüket...

³ Bedegi Berill, Dienes Bernadett, Dvorszki Csaba, Földi Viktória, Fejes Nikolett, Felföldi Zsófia, Galyas Iván, Hegyi Péter, Hervoly Vanda, Kerekes Zita, Kristóf Lilla Alida, Ledeczki Petra, Libertényi Ágnes, Nagyistók Éva, Papp Éva, Pusztai Gergely, Szenttamási István Tamás, Tóvizi Péter és Új-Tózsza Zsófia.